

ІСТОРІЯ СЕЛА ТОПЧА

Підготував

Фомін

Роман Ігорович, учень

В.Клецьківської ЗОШ

Корецького району

2005 р.

Вступ

Не можна жити людині без цілі, без ідеалу і критичного аналізу всього того, що відбувається , оточуючого життя в праці, в сім'ї у вивченні наук, спеціальностей, в

своєму місці і ролі в суспільстві. Без цього людина не може далі розвиватися і бути корисною для суспільства.

Історик – вчитель В.Ключевський в своїх лекціях говорив: «Вирішуючи задачі і направлення своєї роботи, кожний із нас повинен бути хоча б трошки істориком, для того щоб обдуманно стати громадянином потрібним своїй країні». В цьому є глибокий зміст: він говорив, що кожна людина повинна цікавитись історією, вивчати її. Без знання історії дійсно не може обійтись жодна культурна людина. В свій час О.С.Пушкін писав: Уважение к минувшему вот черта, отделяющая образованность от дикости .

У наш час стрімкого розвитку науки, техніки, економіки і культури, як би не було важко, вникати у вивчення старого, давно минулого часу здається для цього і часу не має, все таки потрібно вивчати нове, проводити пошуки і знаходити найновіше, а потім знову іти вперед. Якби ми не піклувалися про нове, в нашій свідомості є завжди маленька іскорка бажання взнати хоча б що небудь про давно минулий час.

Людина від природи всім цікавиться і шукає відповідей на питання, які весь час появляються: хто, що, де, коли? І ця цікавість помагає людині вивчати багато із того, що вона ще не знає.

У своїй роботі в своєму дослідженні я хочу розкрити сторінки минулого села Топча, де я народився і живу. На мою думку, якщо кожна молода людина буде цікавитись історією свого рідного села чи міста, то вона буде не тільки збагачуватись духовно, а досліджуючи історію своїх рідних місць може вкласти і свій внесок до знань, які вже були відомі. В цьому і полягає актуальність теми, яку я обрав для дослідження. Разом з тим є і те, що історія мого села, так як і тисячі інших маловідомих сіл України, мало досліджувана. Я думаю її потрібно вивчати не поверхнево, а заглиблюючись і науково-обґрунтувати дослідження, щоб нинішнє і майбутнє покоління мали змогу вивчати історію рідних місць.

Мета моєї роботи полягає в тому, щоб детальніше дослідити історію села Топча, тому що вона досліджена не достатньо. І саме на прикладі цього села, показати багатство історичного минулого Рівненщини. Поставлена в роботі мета конкретизується через вирішення таких завдань, як вивчення, встановлення і дослідження:

- 1) Географічно – природного розташування населеного пункту;
- 2) Часу виникнення;
- 3) Життя поселенців у період середньовіччя;
- 4) Життя поселенців у XIX – XX ст.;
- 5) Етнографічні пам'ятки, традиції, обряди.

Об'єктом дослідження моєї роботи, як вказано вище – це історія села Топча, в якому народились мої предки. Моє родинне дерево корінням походить з цього мальовничого села.

Суб'єктами мого дослідження є історія відомих і не відомих людей, які проживали і проживають в даному населеному пункті.

Розділ I. Виникнення населеного пункту.

Село Топча знаходиться в Корецькому районі Рівненської області у південно – східній його частині. Тип рельєфу – рівнина з великою кількістю крутосхилих долин і лугов. Село розташоване за 16 км від районного центру.

Якщо розглядати Топчу по фізико-географічному розташуванні, то вона розміщена у Лісостеповій зоні Західноукраїнської та зоні мішаних лісів Поліської фізико-географічної провінції. Грунти села дерново-підзолисті, сірі, сірі-лісові, які є характерними для Рівненського ґрунтового району.

Топча межує із такими селами як Велика Клецька, Річечино, Харалуг, а також Хмелівка Березнівського району.

Територією села протікає річка Топчанка, яка після проведення тут меліоративних робіт стала занепадати.

На території села Топча є значні поклади будівельних корисних копалин: піску, глини, каменю. У 1973 році тут проводилась геологічна розвідка і було виявлено малопотужні поклади залізної руди.

Історія виникнення села Топча тісно пов'язана із історією села Харалуг. Оскільки у статті М.Т.Савки і Я.Д.Темчина, що називається «До історії мечів харалужних», яка була вміщена у журналі «Історичний український журнал №10 за 1965 р було доведено, що це село існувало уже з XII ст.,то можна припустити, що Топча існувала також з цього часу. Це припущення робимо виходячи із легенди опублікованої кореспондентом газети «Жовтневі зорі» В.Світщуком: Князь Ігор повертається із походу, що сягнув аж у великі степи. Повертається із значною здобиччю і великою кількістю полонених. Їх отаборили на горбах, до яких впритул підступають численні болота, які багаті на залізну руду.

Залізоробний промисел, як і землі навкруги, належав Дорогобузькому удільному князівству. Адже Дорогобуж, згадується в літописі вже у 1084 році, а від нього до згаданого району – день їзди конем.

Тиждень – другий пішли у полонених на відпочинок і влаштування житла:куренив та землянок. Закладалось поселення, що потім назвуть «Топчею». За назвою основної маси осілих тут людей – «кіпчаків». Для зручності і легкості вимовляння русичі їх стануть звати «топчаками».

Коли ж з влаштуванням було закінчено, чоловіки з лопатами і кошиками потягнуться на луку. Піл керівництвом місцевих рудокопів і наглядом сторожі добувати болотну руду. Вона залягає лінзовидними пластами глибиною від 0.2 до 7 м. Праця була невимовно важкою.

Возити руду у Залізницю було далеко і накладно. Значно вигідніше її переробляти на місці, поруч з добуванням. На підвищенні де руду просушували почнуть будувати домниці та кузні. Виникає нове поселення, нова точка залізробного промислу поселення Харалуг.

Йшов час. Захоплених у полон давно вже ніхто не охороняв. Вчорашні степовики жили вільно, користуючись усіма рівними правами з іншими підданими князя. Виникле таким чином поселення кіпчаків на землях руського князівства довго зберігало звичаї та культуру своїх предків. Навіть у княжій раті вони будуть окремими військовими підрозділами. Згадуємо полки ковуїв в Ігоревій раті.

«Топча» і «Харалуг» назви цих сіл єдине підтвердження й свідчення про перебування на Поліссі степових племен у час розквіту і могутності Київської Русі.

Існує ще один переказ про виникнення назви села Топча. Під час татарської навали і спустошення Галицько – Волинського князівства населений пункт, що знаходився на даній території був зметений ворогами з лиця землі. Земля була втоптана ворожими кіньми. Звідси і пішла назва населеного пункту. Попередня назва поселення була Якубівка.

Пізніше люди знову поселяться на місці спустошеного поселення, тільки трохи на схід від попереднього місця.

Згідно архівних даних село Топча Ровенського повіту Межирицької волості згадується в історичних актах в XVII ст. Село належало до володінь князя Самуїла Корецького. За даними присяжних свічень про кількість димів у містах і селах, які підлягають оплаті подимного під час визвольної війни (1648-1654) у с.Топча налічувалось димів -22, 1655-1658 – 0 димів. (Архів Юго-Западной Росії ч.УІІ т.2 стор.459).

Вивчаючи і досліджуючи матеріали пов'язані із історією села Топча, я дійшов висновку, що дане поселення існувало ще задовго до XVII ст. Про те, що ця територія була заселена ще в сиву давнину, говорять і археологічні знахідки на околиці села Великі Межиричі, що неподалік Топчі, там знайдено залишки поселення епохи ранньої бронзи, римські монети II століття нашої ери.(Стаття «Жовтневі зорі» 07.02.1990р).

Біля Топчі є горби, де люди знаходили куничні шлаки, керамічні трубки з опаленими краями. Цілком ймовірно, що це були сопла для подання у горни чи домниці повітря від міхів у кузнях. Про це дізнався у колишнього вчителя хімії В.Клецьківської школи Дячука Антона Сергійовича. Антон Сергійович, крім кремнієвих сокирок малих і більших з сірого граніту показав середніх розмірів «заготовку» для сокири гладко відшліфовану з усіх сторін. І отвір древній майстер почав свердлити, але до кінця роботи не довів. Кинув, щось йому перешкодило завершити задумане.

У 1987 році учні місцевої школи знайшли на колгоспному полі обгорілий кусок, який був схожий на безформений сплав металу. Шлаку кругом на полях багато, до нього уже привикли. Але цей кусок був тяжкий і на ньому не було слідів окислення і іржі. Коли учні показали те місце, де знайшли кусок, то там виявилось захоронення остатків металургійного виробництва. Коли розбивали кусок, то на одному із розломів – відбиток дерев'яного вугілля. Стародавні майстри добували болотну руду, сушили її в домницях на дерев'яному вугіллі, варили так зване сиродуте залізо чи крицю.

А що про це каже наука? У статті «Где ковались мечи харалужние?» автор В. Свितящук пише, що по геологічним даним болотна руда в районі сіл Харалуг та Топча залягає на глибині 0.2 – 7 м. Вона містить 45% заліза, 8% марганцю. В її складі є титан, нікель, кобальт про те відсутні сірка, фосфор та інші шкідливі домішки. Саме в силу свого якісного складу харалужська сталь переважає ту, яка вироблялась в інших регіонах Русі.

Розділ II. Сторінки літопису населеного пункту до XIX ст..

Минуле села Топча сягає в глибину віків. Як було сказано вище, це поселення виникло ще у XII ст. і згідно літописів в адміністративному відношенні належало до Дорогобузько-Пересопницької землі, Галицько-Волинського князівства.

На початку XV ст.. Корець, а разом із ним і поселення Топча переходить до представництва литовської великокнязівської династії Гедиміновичів, які зробили Корець центром своїх володінь і стали зватися князями Корецькими.

Поселення Топча згідно архівних даних належало до володінь князя Самуїла Корецького. За подимним реєстром 1640 року він був власником 1377 димів.

Життя жителів поселення було тяжким. Селянські повинності узаконювались «Уставою на волоки» від 1577 року.

Вставати до роботи поданні мають, як сонце сходить, а йти з роботи як заходить. Відпочинку – годину перед обідом, годину в обід, годину на вечерю. Хто не вийде рано на роботу через недбалство – мусить відробити пропущене наступного дня. Селяни прикріплювались до наділів, вводилась панщина в формі відробітку, чиншу та даними продуктами.(Історія нашого краю. Стр.26)

У сиву давнину основним заняттям жителів Топчі було мисливство. Про це свідчать археологічні знахідки, виявлені під час розкопок , що проводились у 1971 році під керівництвом Л.І.Крушельницької. розкопки вели біля села Харалуг за 5 км на схід ,а це майже біля села Топча, яке розташоване від Харалуга за 4 км. Під час розкопок було виявлено крем'яні наконечники стріл і списів.

Також можна припустити, що тогочасне населення ймовірно займалось і рибальством, оскільки поселення було біля річки, та збиральством, адже навколо росли ліси.

З часом поселенці переходять до землеробства, про це свідчать крем'яні серпи, які були виявлені теж під час розкопок, а також під час проведення меліоративних робіт.

Природні умови поселення були сприятливі для занять тваринництвом. Розводили головним чином велику рогату худобу, овець, свиней. Тваринництво давало продукти харчування, вовну, шкіру для одягу та взуття.

Згідно церковного архіву поселеннями В.Клецька та Топча правив поміщик Оміцинський. У 1741 році стараннями цього поміщика був побудований храм святого Великомученника Димитрія. Храм відвідували жителі трьох сіл с.В.Клецька, с.Топча,с.Харалуг.

Другий храм побудований у 1862 році державою. Храм відвідували жителі сіл

- а) Клецька -345 чол.;
- б) Топча - 162 чол.;
- в) Харалуг - 262 чол.

Священником був Сильвестер Кольчинський, дяком Адронник Цисельський. Якщо храм слугував 120 років, то другий постраждав через 35 років від грози. Назріла потреба в будівництві нового храму – третього.

Нині діючий храм був побудований в 1906 році стараннями прихожан і служить людям до цього часу.

По даних книги «Корець і Коречинна» після «Переяславської угоди 1654 р.» між урядом Б.Хмельницького та Московським царством Корець та всі села Коречинни залишаються під владою Речі Посполитої. Хоча міста в прямому розумінні вже не було. У Корці залишились близько 20-30 димів, тобто 2-3% передвоєнної кількості (1124). Деякі села перестали існувати взагалі. Після національно-визвольної війни з татарами поселення Топча було знищене повністю. Лише згодом воно почалося відтворюватись на тому ж місці, але трохи на схід. І вже у 1741 році існувало поданих церковного архіву. Але більше як 100 років, після укладання договору між Росією і Польщею підписаним у 1686 році, який дістав назву Вічного миру, вся Правобережна Україна, а також Корець і в т.ч.Топча відійшли під протекторат Польщі, більш, як 100 років Коречинна перебувала під гнітом польської шляхти.

Турки,татари і польські пани привели наш край до повної руйни і занепаду на довгі роки. Відомий козацький літописець С.Величко писав:»Проходячи Україну того берега, я бачив багато міст і замків пустих і безлюдних... все запустило і скрізь багато костей людських, голих і сухих, прикритих одним небом... і я, позираючи до неба, думав, хто суть ся».

Але населення Коречинни продовжувало вести боротьбу з польськими загарбниками. У 1708 році під час повстання Палія в околицях Межирич діяв повстанський загін під проводом міщанина Грицька Пащенка. Як сказано в книзі до повстанського загону входили місцеві жителі і жителі сіл, а також козаки, які відстали від своїх загонів. Шляхта чинила жорстокі розправи над повстанцями.

Згідно даних книги Н.І.Теодорович «Историко-статистическое описание» церков і приходів Волинської єпархії село Топча у 1862 році відносилась до Межирицької волості і знаходилось від Рівного 65 верстов від поштової станції Корець 14 верстов.

Даних про життя поселення Топча у XIX столітті у архіві РОДА ніяких не зберіглося.

Але вивчаючи історію рідного краю, історію Корця і Коречинни з різних джерел і книг, а також вивчаючи творчість великого російського письменника В.Г.Короленка, який з 1866-1871 рр проводив канікули у тітки своєї, яка проживала в сусідньому селі Харалузі, можна дізнатись про життя жителів села Топча і соціальні процеси у дереформений і післяреформений період.

Свої думки, свої спостереження хоч із деякими неточностями, адже книга «Історія мого сучасника» писалася через багато десятків років він виклав у частині ІУ «В деревне», а також в У частині в 13 розділі «Дух времени в Гарном луге». Описуючи події в Харалузі середини XIX ст..В.Г.Короленко використовував, як свої власні спостереження, так і розповіді очевидців про минулі часи.

За описом письменника панство, яке було по селах уже не відповідало своєму призначенню. Це були паразити, пристосованці, для яких вкрасти коня, чи залізи в чужу комору, писати анонімні скарги чи підпалити сусіда було нормою. Шляхта володіла однією або двома душами кріпосних.

Як пише письменник після селянської реформи, взаємовідносини селян і шляхти в Гарному лузі, а отже і в селі Топча, були дуже напружені. Водночас письменник відмічає таку рису характеру місцевих жителів, як надзвичайна повага до справжніх панів. Але життя жителів с.Топча і навколишніх сіл було дуже тяжким. В

«Історії...» автор переказує спогади пана Погорельського, який сумує за старими часами, коли років тридцять тому була ще справжня шляхта. А хлопів тримали в страху. Коли що били, сікли, мордували і нічого. Дядько Короленка Туцевич незадовго до звільнення селян, наказав обливати свого кріпосного на морозі за непослух. Це звичайно привело до того, що між панами і селянами стояла стіна.

Вивчаючи інші джерела, а зокрема книгу «Історія нашого краю» авторів Тхор В.І., Сніцаревич В.М., Прцюк В.К., а також аналізуючи спогади старожилів села, узнає м що селяни в кінці XIX ст. носили домотканий одяг. Взимку він доповнювався кожухами з овечих шкір. Чоботи були рідко у них. Бідні селяни носили личаки. Більшість селян їла з глиняного та дерев'яного посуду.

Житлові будівлі в селах, як правило, зводились з дерева. Освітлювалось селянське житло каганцем.

У селі Топча за свідченням старожилів важливою галуззю художньої культури було килимарство. У цьому промислі знаменитою була баба Текля, вироби її рук і до цього часу є в деяких оселях Топчі.

З вище згаданого і згідно архівних даних фонд №687, опись №1, діло 169 безрадісним було життя жителів с.Топча. Важка праця, постійне недоїдання сіяли хвороби та смерть. Медичної допомоги не доводилось чекати, бо лікар знаходився не ближче як за 30 верств, та й платити було нічим.

Поряд з злиднями панувала духовна темнота. В селі була початкова школа, яку відвідували дуже мало дітей, тому що більшість жителів села не мало можливості посилати своїх дітей. В селі були одиниці людей які вміли читати, писати.

З приїздом поляків та німців село стало розбудовуватись. Було відкрито чотири школи, дві, на Воднику і Ваславці, де жили поляки, одна на німецькій колонії і одна в селі. В школах викладали поляки, а також сполячені українці, так місцеві жителі називали українців, які прийняли католицьку віру, тобто переходили у шляхтичів. У школі було 4 класи. Але вчились в школах в основному поляки, німці, українців було мало. В школі вчили, як свідчить Жерендюк Г.С. польську, українську мови, математику, релігію і історію Польщі. В селі стояла німецька церква- кірха. Був польський млин біля Тимощука, який спалили власовці в період війни. В селі також була корчма.

Поляки хотіли робити в Топчі районний центр. На Ваславці будували «Льодовий дом» - тюрму, а в селі почали будувати костьол. Було геть погашено вапно і завезено каміння для закладання фундаменту.

Згідно церковних даних у 1926 році в селі Топча було православних жителів 226 чоловіків і 208 жінок, католиків поляків – 124 чоловіка і 137 жінок, лютеранів – німців - 156 чоловіків і 162 жінки. З цього зробимо висновок що українців було 1/3 населення, 1/3 поляків, 1/3 німців. Ворожнечі спочатку між людьми не було, особливо серед молоді. Ганна Степанівна згадує, що парубки і дівчата чи то українці чи поляки, сходились увечері на лавочки і проводили свій вільний час у танцях, піснях з жартами. Тільки уже після 1930 року почалася ворожнеча між поляками та українцями.

Хочу зазначити, що у архіві РОДА мною було знайдено документ, протокол №8 Зібрання Громадської Ради с.Топча Межирицької гміни Рівненського повіту від 27 вересня 1935 року. Згідно цього протоколу Рада громадян с.Топча в кількості 16 осіб і в присутності солтиса Гжешоша Чеплинського вибирали збирачів податку ґрунтового.

Одночасно було вибрано Вільгельма Маєра та його заступника Еміля Гільшера. Згідно цього документа обсяг ґрунту в селі Топча, з якого збирався податок становив 590 га (фонд №101, опись №1, дело №155-156).

Життя простих людей в с.Топча під час панування польської шляхти було дуже важким. Злидні, холод і голод були їхніми супутниками життя. Ходили тяжкі хвороби, серед яких масово хворіли на тиф. Особливо велика епідемія виникла під час Великої Вітчизняної війни. Ліків не було, люди виживали хто як міг. Для запобігання поширення хвороби люди почали будувати так звані фігури, дерев'яні хрести. Їх розміщували на роздоріжжі двох або трьох доріг. Прикрашали їх рушниками і хустками. У кого було велике горе або хвороба у сім'ї, то люди йшли до фігури, молилися богу і просили зцілення. До наших днів збереглися дві фігури тих часів, в урочищі Водник. І на них, особливо перед паскою, і зараз біліють новенькі рушники чи хустки. Це свідчить про те, що ці дерев'яні хрести можуть допоїти в горі.

Як було сказано вище, Топча на той час відносилась до Межирецької гміни, яка була набагато більшою ніж Корецька. На початку польської окупації в 1920-1921 рр у містах і селах Корецької і Межирецької гміни панував безлад, повна деорганізація всіх сфер життя. Основною причиною цього були постійні військові дії у попередні роки та часта зміна влади.

Як свідчать жителі села Топча Корнійчук М.С. у лісах діяли озброєні банди. Вони грабували села і часто здійснювали напади на людей. У багатьох випадках бандити переодягалися у форму польських солдатів, а при небезпеці рятувалися за прикордоною лінією, яка знаходилась відразу за Корцем.

Згідно з пактом Молотова – Рібентроппа 23 серпня 1939 році Західна Україна увійшла до сфери впливу Радянського Союзу. В селі Топча було встановлено Радянську владу.

В 1939 році масово з села Топча почали виїзжати поляки, а за ними і німці. А з Німечинни і Польщі деякі сім'ї українців приїхали сюди. На німецькій колонії залишилась церква, яку за свідченням Корнійчук С.І. у 1940 р. німці передали під керівництво місцевих баптистів.

Топча стала тим місцем згідно часопису «Свічник» звідки почався Євангельський рух на Рівненщині.

Як спомин перебування німців у Топчі і до наших днів залишилися німецькі могилки.

Незабаром після проголошення Радянської влади на куркульських землях виник колгосп, який очолював Пікарський Володимир Степанович. Селяни приступили до будівництва нового життя. Та мирну працю жителів села перервала Велика Вітчизняна війна.

Люди жили після війни дуже бідно. Багато людей, особливо молодих виїхало на вербовку в Одесу, Казахстан, Донбас. За свідченням очевидців у селі в 1946-1948 рр був голод, але не дуже сильний.

В 1949 р. селяни створили артіль імені Ворошилова. Керувати молодим господарством доручили Єфстафію Григоровичу Літвинчуку. Люди в колгосп ішли з неохотою і страхом. Сільгоспінвентар з господарств селян збирали силою. В колгосп

перш за все ішли малорімуці селяни, тільки згодом мешканці села масово вступали в колгосп.

Село з початком 50 років почало розбудовуватись. У 1952 – 1953 рр була побудована десятирічна школа. Згодом у 1958-1959 роках в селі була збудована лікарня з поліклінікою. Відкрито бібліотеку та поштове відділення, клуб. З кожним днем покращувалось життя жителів села Топча, гарнішали його споруди і вулиці.

Селяни віддано працювали на колгоспних полях. Колективне господарство за короткий час придбано 10 тракторів, 7 автомашин, 2 комбайни. Об'єднавши два колгоспи у 1958 році був створений один ім.Котовського на базі трьох сіл Топча, с.В.Клецька та с.М.Клецька. Правління колгоспу знаходилось в с.Топча. Люди жили в селі посередньо, більшість працювала в колгоспі, вирощуючи зернові, картоплю, буряки, льон. В селі також вирощували хміль, була своя хмільярня.

Але з часом село почало занепадати. Молодь здобувши знання, в селі не залишалася, а виїжджала в місто. Старі люди помирають, а молодих в селі все меншає.

Нині Топча – це невелике поліське село, де знаходиться 80 будинків, проживає 215 жителів. Нинішнє село Топча переживає теж складні часи, як і багато сіл України.

Топча – це лише одне маленьке поселення нашого надгорнянського краю, про які згадуються в далекому минулому – це Харалуг, Городище, Самостріли, Корець, Дорогобуж. Кожне із цих населених пунктів має свій власний літопис героїчний і трагічний. Все це наша спільна історія, власне минуле, яке б воно не було слід його пам'ятати і оберігати.